Vezérfonal

Fekete Károly: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához. Kálvin Kiadó: Budapest, 2009. 163 o.

Megjelent:
Theologiai Szemle Új folyam (53) 2010/különszám, 68-70. o.

Régóta szükséges volt már ennek a könyvnek a megírása. A magyar nyelvű teológiai irodalomban igen korán kezdtek foglalkozni a 20. századi egyháztörténet e tanulmányozásra mindmáig méltó dokumentumával. Az egyházi lapok és folyóiratok a kerek évfordulókról szinte mindig megemlékeztek, ami bizonyítja, hogy mindkét protestáns egyházban voltak, akik számon tartották azokat. Az érdeklődést mégis az esetlegesség szóval lehet jellemezni. A Theologiai Szemle 1991–2004 közötti évfolyamaiban, az 1994-es és a 2004-es évforduló ellenére egyetlen írás sem jelent meg Barmenről. A dolog természetéből következik, hogy a történeti helyzet rövid felvázolásán és a magvas tartalmi ismertetésen alig juthattak túl a szerzők. Az idők folyamán e publikációk sokasodtak ugyan, és szerzőik egyre újabb szempontokat fogalmaztak meg, az idegennyelvű teológiai közlemények sokaságához és mélységéhez[1] képest mégsem tekinthető számottevőnek. A Barmeni Teológiai Nyilatkozat keletkezésének története és teológiai tartalma is az egyház- és teológiatörténet azon fejezetei közé tartozik, ahol még bőséges pótolnivalónk van akár a gyülekezeti tagokra, akár a hitoktatásra, de akár a teológiai képzésre gondolunk. Ez a háttér, amelyre tekintve tarthatjuk jelentősnek több értékes tanulmány után Fekete Károly könyvét, az első átfogó magyar nyelvű könyvet erről a dokumentumról.

A történeti háttér felvázolása rövid. Érdekes és fontos is lenne alapos megismerése, hiszen az egyházi közvélemény is kevéssé ismeri a német protestánsok egyházi harcának részleteit, s még kevésbé a római katolikus egyház harcát és kompromisszumait. Fekete Károly az 1934-ben keletkezett nyilatkozat tartalmi elemzését tekinti feladatának. Erre utal az alcím: Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához. Az egyes tételek felépítésének, az egész nyilatkozat szerkezetének ismertetése után rátér a nyilatkozat magyarázatára, amely a könyv fő részét alkotja.

1 Ernst-Heinz Amberg: Barmen 1934-1984. Ein Literaturbericht. Theologische Literaturzeitung (111) 1986/3, Sp. 161-174.

A folytatódó magyarázatot vagy értelmezést a Hitvalló Egyház zsinata ajánlotta: „A zsinat ezt a nyilatkozatot átnyújtja a hitvalló konventeknek, hogy hitvallásaik felől közelítve kidolgozzák felelős magyarázatát."[2] Ezzel előre megválaszolták azt az újra és újra hangoztatott kérdést, hogy vajon egyházjogilag legitimnek tekinthető-e a Teológiai Nyilatkozat. Néhány évvel később, éppen Barmenre utalva fejtette ki Karl Barth, hogy egy tanúságtételnek a legitimációját nem a mögötte álló tekintély, hanem a tartalom igazsága és az igazság elfogadottsága adja. Ezért nem a megjelölés a döntő, vagyis hogy nyilatkozatnak vagy hitvallásnak nevezik, sem az egész egyház által történő elfogadás. A hitvallások, ha igazak, elismertségre tesznek szert ezek nélkül is.[3] Ismertté, és az ismertség által elfogadottá bármely szöveg úgy válhat, ha vannak, akik közreadják, magyarázzák, értelmezik. A kezünkben levő könyv ezt a feladatot teljesíti.

Barmen teljesítménye, hogy a német protestantizmus történetében – a reformáció kora óta talán először – lutheránusok, reformátusok és uniáltak egyetértően tudtak szólni. Barmen 1934 ezért nagy ökumenikus esemény. Nem abban az értelemben, hogy teljes egyházi egységre jutottak volna, hanem abban, hogy aktuális kérdésekben képesek voltak közösen szólni. A teológiai nyilatkozatban világosan kijelentették, hogy „különböző hitvallásainkhoz hűségesek akarunk lenni és maradni".[4]

Amikor Fekete Károly sorra veszi, ízlelgeti és értelmezi az egyes tételeket bevezető bibliai igéket, az állításokat és az elvetéseket, a barmeni határozatok szellemében jár el: reformátusként a Barmeni Teológiai Nyilatkozatnak a református hitvallásokkal és meggyőződésekkel egybecsengő voltát mutatja ki. Ez teljes mértékben összhangban van nemcsak a fentiekben idézett barmeni határozatokkal, hanem a teológiai nyilatkozat tartalmával is. Valakinek egyszer ugyanezt az utat végig kellene járnia evangélikus fejjel és szívvel is, amint bizonyára van erre már bőséges példa idegen nyelvű tanulmányokban. Tanulságos elindulás lehet ebből a szempontból az az előadás, amellyel a Karl Barth készítette tervezetet tárgyaló zsinati szerkesztő bizottság egyik evangélikus tagja, Hans Christiann Asmussen (1898-1968) terjesztette elő és értelmezte Barmenben az akkor még

2 „Synode übergibt diese Erklärung den Bekenntniskonventen zur Erarbeitung verantwortlicher Auslegung von ihren Bekenntnissen aus." In Bekenntnissynode der Deutschen Evangelischen Kirche. Barmen 1934. Vorträge und Entschliessungen. Im Auftrage des Bruderrates der Bekenntnissynode herausgegeben von Karl Immer. Emil Müller: Wuppertal-Barmen, 1934. 28. o. Ford. RA.

3 KD I/2, 726. o.

4 Idézet a Barmeni Teológiai Nyilatkozat bevezetéséből, in Fekete Károly: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához. Kálvin Kiadó: Budapest, 2009. 26. o.

csak tervezetnek számító szöveget,[5] egy olyan beszédben, amely minden jelenlevőre mély benyomást tett.[6] A cél persze nem az, hogy azon civakodjunk, melyik felekezet teológiájába illeszkedik szervesebben a barmeni szöveg, hanem hogy mindkét közösségben rácsodálkozzunk arra az egyetértésre és a közös hit, a közös értékek melletti állásfoglalásra, amelyre a barmeni atyáknak a felekezeti paritás elve alapján létrehozott bizottsága a Szentlélek vezetésével kétségtelenül eljutott.

Nemcsak már-már nyelvemléknek számító százados szöveg, hanem egy 75 éves szöveg esetében is igaz, hogy magyarázatra szorul, – különösen 1948 és 1989 radikális két rendszerváltozása után. Szinte ugyanolyan hermeneutikai kérdésekkel szembesül a mai értelmező, mint a bibliai könyveknél. Mi a háttere nemcsak az egész szövegnek, hanem az egyes kifejezéseknek? Mit jelentettek a kifejezések és mondatok az eredeti kontextusban? Milyen politikai nézetek és milyen teológiai álláspontok csapódtak le, és milyen megegyezések alapján? Mit jelentettek az 1934-ben elmondottak néhány évtizeddel később az ún. szocialista rendszerben az akkor egymással szemben álló egyházi táborok képviselői számára? S mit jelentenek a nyilatkozat szavai számunkra ma, ha egyáltalán jelentenek valamit? Barmen aktuális mai jelentőségének felmutatására magyar nyelven is van már példa.[7] Fekete Károly magyarázatának szándéka, hogy az 1934 óta eltelt évtizedek mindhárom meghatározó társadalmi berendezkedésére nézve (hitleri nemzetiszocializmus, kommunista szocializmus, és a jelen fogyasztói társadalmának demokráciája) kifejtse Barmen időtálló üzenetét. Ennek érdekében számos korábbi és mai teológus munkájára utal, azokat ismerteti vagy idézi. A hármas szempont kimondatlanul is következetesen végighúzódik magyarázatán. E szempontok formális jelzésével és elhatárolásával (például alcímekkel), az egyes tételek *Teológiai érvelés* vagy a *Visszautasítás* részein belül is, az olvasók dolgát talán megkönnyítette volna, mert egészen pontosan tudhatnánk, mely korra nézve mit tart a szerző az egészen sajátos üzenetnek.

Az évtizedek távlatában, egészen más körülmények között nem lenne kikerülhető a kritikus kérdés sem. Vajon mindent belefoglaltak-e nyilatkozatukba a barmeni atyák? A legtöbbször hangoztatott hiányosság, hogy a zsidókérdéssel konkrétan nem foglalkozott a

5 Vortrag über die Theologische Erklärung zur gegenwärtigen Lage der Deutschen Evangelischen Kirche. In Bekenntnissynode der Deutschen Evangelischen Kirche. Barmen 1934. 11-24. o.

6 Bekenntnissynode der Deutschen Evangelischen Kirche. Barmen 1934. 8. o.

7 Szabó István: Igen és nem a történelemre. Confessio (21) 1997/2, 17-22. o. Jakab Sándor: Az igaz hit megvallása. A Barmeni Hitvallás egyházépítő szerepe a posztmodern korban. Református Szemle (99) 2006/4, 410-430. o. [A dokumentum szövegével Juhász Tamás fordításában.]

dokumentum. Ez az akkori hitvallók számára nem lett volna elfogadható, amint Karl Barth fogalmazott.[8] A téma azonban akkor már benne volt az egyházi köztudatban, amint ezt Barth 1933-as írása (Theologische Existenz heute) bizonyítja. Valamint az is, hogy csak néhány nappal Barmen után adta ki Werner Elert és köre azt a tanácsot (Ansbacher Ratschlag, 1934. június 11.), amely az árja törvényeknek az egyházi alkalmazását javasolta. Vajon ezzel kimerül-e a lehetséges kritikai észrevételek köre?

A Barmeni Teológiai Nyilatkozat tanulmányozásában izgalmas kérdés, hogy csak az akkori egyházpolitikai helyzet hátterén kell-e értelmezni, vagy pedig „időtlenül" érvényes szöveg. S vajon csak az egyházon belül hangadóvá lett ún. „német keresztyének" (Deutsche Christen) mozgalmával szemben határolódott el, vagy pedig politikai állásfoglalás volt a nemzetiszocialista német állammal szemben? Az értelmezésben a nyilatkozat fő szerzőjének tekinthető Karl Barth teológiája, közelebbről az ő dogmatikája, vagy pedig az evangélikus hitvallási iratok mérvadók? Vajon Barmenre megszólításként, felszólításként, felhívásként, tehát kérügmatikusan kell hallgatni, vagy szigorúan tanításbeli iránymutatásnak, a keresztyén hit kifejtésének kell tartani?[9] Előadásában Asmussen nem egy bizonyos teológiai ismeretelmélet elfogadtatására tett erőfeszítésként jellemezte a nyilatkozatot, hanem a kinyilatkoztatás más formáinak elismerése elleni tiltakozásként, a Krisztus megtagadásának elvetéseként.[10]

Figyelmet érdemel ebből a szempontból az ún. Darmstadti Szó (vagy Darmstadti Nyilatkozat, Darmstädter Wort vagy Darmstädter Erklärung), amelyet 1947 augusztusában, a Hitvalló Egyház vezetősége, részben a Barmeni Teológiai Nyilatkozat egykori megalkotói adtak közre. Részben Barmen felismeréseit ismételték meg vagy fogalmazták újra, részben az 1945. októberi Stuttgarti Bűnvallás bűnbánatra hívását mondták ki még erőteljesebben. A Barmeni Teológiai Nyilatkozatot tehát nem minden időkre érvényes dokumentumnak tekintették, amely minden későbbi kérdésre felel és minden helyzetre nézve megoldást kínál.

A könyv kétszeres tiszteletadás Török István debreceni református professzornak. Egyrészt az ajánlással, másrészt a Barmeni Teológiai Nyilatkozat általa készített fordításának közlésével, amely elkészültekor, 1954-ben nem jelenhetett meg. Márkus

8 Vö. Eberhard Busch: Barmer Theologische Erklärung szócikkét, Evangelisches Kirchenlexikon (1986), I, 362.

9 Ezeket a kérdéseket Martin Honecker: Grundriss der Sozialethik. Berlin; New York, 1995. 58-60. o. veti fel.

10 Vö. Bekenntnissynode der Deutschen Evangelischen Kirche. Barmen 1934. 18. o.

Mihály úgy tudja, hogy a szöveg teljes terjedelmében nem jelenhetett meg magyarul.[11] Jakab Sándor fentiekben hivatkozott cikke szerint[12] is 1989 előtt „a cenzúra miatt" volt így. Amikor Fekete Károly megadja Benczúr László 1948-as és Groó Gyula 1984-es közlésének adatait,[13] implicit módon korrigálja az előbbi állításokat anélkül azonban, hogy magyarázattal próbálkozna. Lehet, hogy a két történeti kor különbsége (1954 és 1984) már elégséges magyarázat? Lehet, hogy Török István és Groó Gyula személyének különbözősége adhat felvilágosítást? Vagy az, amiben Barmen jelentőségét és aktualitását láttatni akarták?

A vezérfonal Török István fordítását veszi alapul. Talán iránta való tiszteletből a szerző nem tesz hozzá észrevételeket. Mivel a fordítás a magyar nyelvű tanulmányozás alapja, néhány ponton tanulságos összevetni a fordításokat az eredeti szöveggel.

Az 1. tétel kifejtésében a magyar fordítók figyelmen kívül hagyják a vonatkozó névmás semleges nemét, amely tehát nem Krisztusra, hanem az igére vonatkozik *(Jesus Christus, ... das eine Wort Gottes, das wir zu hören ...).* Ezért így kellene fordítani: *Jézus Krisztus, ... Istennek egyetlen Igéje, amelyet hallgatnunk, amelyben életünkben és halálunkban bíznunk, és amelynek engedelmeskednünk kell.* A visszautasításban levő felsorolás *(Ereignisse und Mächte, Gestalten und Wahrheiten)* egy másik próbatétel a fordítóknak. Az *Ereignisse* Benczúrnál és a nyugat-európaiaknál[14] – megalapozatlanul –: *tények.* A *Gestalten* szót Török István *alakulat*, Benczúr László és a nyugat-európaiak a *jelenségek* szóval adják vissza. Nem tartom elég világosnak, nem is pontos. Ugyanez a véleményem Juhász Tamásnál a *kifejezés* szóról. Márkus Mihály *(eseményt vagy hatalmat, személyt vagy igazságot)* véleményem szerint rátalált a megfelelő szavakra, a magyarban lehetséges egyesszámmal még erőteljesebbé teszi a mondatot.

A 2. tétel állításában megoldhatatlan feladatnak tűnik visszaadni a német szöveg árnyalt megfogalmazást *(Dienst an seinen Geschöpfen)*, mert a magyarban erre a birtokos szerkezet kínálkozik *(teremtményei szolgálatára)*, amely a német szerkezethez képest erős függést is magában foglal. A visszautasításban kétszer fordul elő a *Bereiche* szó, amelyet

11 Az egyház nem vetheti alá magát sem világnézeti, sem politikai változásoknak. A Barmeni Hitvallás évfordulója. Márkus Mihály fordítása. Reformátusok Lapja (XXXIII/26) 1989. június 25. 4. o.

12 Református Szemle (99) 2006/4, 410-430. o.

13 Fekete Károly, i.m., 147. o. Benczúr László: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. Evangélikus Theológia 1948/1, 46-51. o. Groó Gyula: Barmen. 1934-1984. Theologiai Szemle Új folyam (XXVII) 1984/3, 169-175. o.

14 Ádám, hol vagy? (Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia Radevormwald/Németország 1963), kiadta: Útitárs Oslo-Bécs, 1964. 209-213.

egyedül Török István fordít *hatáskörök*-kel (Benczúr: *körei*-vel), minden más elérhető fordítás – helyesen – *területei*-vel.

Az 5. tétel állításában az *usus politicus legis* vagy az Isten kétféle kormányzásáról szóló tanítás sajátos fordulata található *(unter Androhung und Ausübung von Gewalt)*. Benczúr László *(a hatalom fenyítő eszközének a gyakorlásával)* nem adja vissza az ebben rejlő fokozatosságot, inkább felfedezhető ez a nyugat-európai változat *(a hatalommal való fenyítéssel és a hatalom gyakorlásával)*, Márkus Mihály *(a hatalom kényszere és gyakorlása által)* vagy Juhász Tamás *(a hatalom rettentésével és gyakorlásával)* fordításában. Utóbbiakhoz képest erőtlennek tűnik Török Istváné *(fenyegetéssel és a hatalom gyakorlásával)*. Leginkább megfelelőnek tartanám valahogy így: *erőszakkal fenyegetve és erőszakot gyakorolva*. Az állítás végén *(Sie [Die Kirche] vertraut und gehorcht der Kraft des Wortes, durch das Gott alle Dinge trägt)* nem kifogásolható az a fordítás, hogy *mely által Isten minden dolgot hordoz* (Török István, Márkus Mihály). A közvetlen szótári értelmen túlmegy azonban és a teológiai tartalmat fejezi ki Benczúr László *(mert Isten ezáltal tart fenn mindent)*, a nyugat-európai változat *(mindeneket)*, vagy Juhász Tamás *(amely által Isten mindeneket kezében tart)*.

A 6. tétel állításában 2Kor 5,20-ra történik utalás *(an Christi Statt)*, amit leginkább Juhász Tamás fordítása érzékeltet *(Krisztus követségében)*, amikor a MBT fordításának fordulatát alkalmazza.

Fekete Károly Barmen magyarországi hatástörténetébe is belekóstoltat, amikor felidézi ifj. dr. Varga Zsigmond 1945-ös mártíriumát és közreadja budapesti református teológiai hallgatók, segédlelkészek és lelkészek 1955-ös Hitvalló Nyilatkozatát.[15] Melléjük kívánkozik Groó Gyula visszaemlékezése egy más fogantatású megbeszélésről, ahol – így látta ő – kimondatlanul is Barmen hatott.[16]

Csak remélhető, hogy Fekete Károlynak a Barmeni Teológiai Nyilatkozat létrejöttének 75. évfordulójára készült könyve nem az egyetlen és nem is az utolsó a jubileumi események sorában, hanem sokan veszik kézbe vezérfonalként a tanulmányozáshoz és veszik a fáradságot, hogy keressék és megfontolják annak mai üzenetét.

Dr. Reuss András

---

15 Hitvalló nyilatkozat (1955-56). Confessio, 1989/2, 118-121. o. http://www.parokia.net/publicate/hitvallo.html

16 Groó Gyula: Mátraszentistván, 1949. május. Lelkipásztor (63) 1988/8, 391-397. o.